

Leszek Sługocki

Klasyfikacja skazanych odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności za nie uiszczoną grzywnę samoistną

Palestra 25/2(278), 70-85

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Pomimo to wyniki badań pozwoliły na zweryfikowanie wielu poglądów. Nie potwierdziły one tezy, jakoby większość sprawców odznaczała się szczególną inteligencją, była obdarzona szczególnie silnym popędem płciowym lub stanowiła jedną zwartą grupę przestępców, żądnych krwi i cierpień ofiar, aby przez akt zabójstwa uzyskać satysfakcję seksualną.

LESZEK SŁUGOCKI

Klasyfikacja skazanych odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności za nie uiszczoną grzywnę samoistną

(Rola obrońcy w celu zapewnienia skazanemu prawidłowej grupy klasyfikacyjnej i prawidłowego rygoru)

Artykuł prezentuje konfrontację klasyfikacji skazanych odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności według obowiązujących przepisów i w praktyce wykonywania zastępczej kary. W związku z tym autor omawia charakter prawny kary zastępczej i zasady klasyfikacji skazanych. Prezentowane badania są pierwszymi, jakie na temat stosowania zasad klasyfikacji w praktyce wykonywania zastępczej kary pozbawienia wolności zostały przeprowadzone w Polsce.

I. Wprowadzenie

Panuje pogląd, że w katalogu kar zasadniczych kara grzywny jest najłagodniejszą z kar¹. Pogląd ten wyprowadzany jest nie z badań empirycznych nad dolegliwością kar, lecz z umiejscowienia grzywny w katalogu kar zasadniczych, mianowicie z umiejscowienia jej na trzecim miejscu za karą pozbawienia wolności i karą ograniczenia wolności (art. 30 § 1 k.k.).

Kara grzywny według k.k. z 1969 r. wymierzana jest w dwóch postaciach: jako grzywna orzekana samoistnie i jako grzywna orzekana obok kary pozbawienia wolności (art. 36 § 1 i 2 k.k.). Grzywna samoistna może być wymierzona w wysokości od 500 do 25 000 złotych. Natomiast grzywna wymierzana obok kary pozbawienia wolności może być wymierzona w wysokości od 500 do 1 000 000 złotych. W pracy niniejszej interesować nas będą zagadnienia związane z samoistną karą grzywny.

¹ Por. J. Bafia i inni: Kodeks karny — Komentarz, Warszawa 1977, s. 138, teza 5; I. Andrejew: Kodeks karny — Krótki komentarz, Warszawa 1978, s. 45, pkt 1; tenże: Polskie prawo karne w zarysie, wyd. V, Warszawa 1978, s. 257; H. Popławski: Kara grzywny, „Problemy Praworządności” nr 12/1979, s. 30; L. Lernell: Wykład prawa karnego — Część ogólna, tom II, Warszawa 1971, s. 51; Wytoczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej co do orzekania kary grzywny, uchwalone dnia 28 kwietnia 1978 r. VII KZP 15/78, OSNKW nr 4—5/1978, poz. 41, pkt 4.

Grzywna może być wymierzona: 1) gdy przepis części szczególnej k.k. przewiduje za dane przestępstwo grzywnę alternatywnie z innymi karami, 2) w wypadku zastosowania art. 54 k.k., gdy sąd uzna wymierzenie kary pozbawienia wolności do 6 miesięcy za niecelowe, 3) gdy przestępstwo zagrożone jest wyłącznie karą grzywny (wypadki tego rodzaju nie występują w k.k., lecz w ustawach karnych dodatkowych). W razie nieuiszczenia w terminie grzywny przekraczającej 1 000 złotych sąd określa zastępczą karę pozbawienia wolności, przyjmując jeden dzień pozbawienia wolności za równoważny grzywnie od 50 do 150 złotych (art. 37 § 1 k.k.).² Określenie wysokości wymierzonej grzywny zostaje dokonane przez sąd w wyroku. Również określenie zamiennika jednego dnia pozbawienia wolności w złotych na wypadek nieuiszczenia grzywny w terminie zostaje dokonane przez sąd w wyroku.³

W wypadku nieuiszczenia grzywny dobrowolnie, po wezwaniu sądu, lub w drodze egzekucji (to — w wielkim uproszczeniu) sąd orzeka w kwestii wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności (art. 152 § 2 k.k.w.). Wydane postanowienie (niektóre sądy wydają w tej materii zarządzenie) sąd przesyła do zakładu karnego, a także skazanemu, określając dzień zgłoszenia się do wskazanego zakładu karnego. Z reguły skazany nie stawia się dobrowolnie w zakładzie karnym, lecz zostaje doprowadzony przez MO. Antycypując prezentację badań, o których będzie mowa w dalszej części artykułu, już tu mogę podać, że jedynie 7% skazanych na k.g.s.⁴ zamienioną na z.k.p.w.⁵ stawia się do z.k.⁶ dobrowolnie. Z chwilą znalezienia się w z.k. skazany rozpoczyna odbywanie kary zastępczej. Każdy odbywający k.p.w.⁷ w z.k. musi być zakwalifikowany do określonej grupy klasyfikacyjnej i określonego rygoru. Zgodnie z obowiązującymi przepisami (o tym dalej) odbywający z.k.p.w. za nieuiszczoną grzywnę samoistną powinien otrzymać grupę klasyfikacyjną „M-3”, jeżeli nie ma ukończonych 21 lat, lub „P-3” jeżeli ma ukończone 21 lat.

Gdyby praktyka penitencjarna przestrzegała rygorystycznie obowiązujących przepisów o klasyfikacji skazanych, to zagadnienie, które będzie przedmiotem tego artykułu, w ogóle by nie powstało. Ponieważ jednak rzeczywistość penitencjarna jest w znacznym zakresie inne, przeto musimy zagadnienie (problem) omówić na szerszej płaszczyźnie.⁸

II. Charakter kary zastępczej

Zastępcza kara pozbawienia wolności, orzeczona i wykonywana za nie uiszczoną grzywnę samoistną, nie jest karą pozbawienia wolności, o której jest mowa w art.

² Zauważmy w tym miejscu, że od chwili obowiązywania k.k. z 1922 r. w ustawodawstwie radzieckim obowiązuje zakaz zamiany grzywny na karę pozbawienia wolności. Por. I. Andrejew: Zarys prawa karnego państw socjalistycznych, wyd. II, Warszawa 1970, s. 195. Por. też M.I. Kowalev: Die Geldstrafe im der Sovietunion /w:/ Die Geldstrafe im deutschen und ausländischen Recht, praca zbiorowa pod red. H.H. Jeschecka i G. Grebinga, Baden-Baden 1978, s. 1003.

³ Ponieważ ustawa nie rozstrzyga kategorycznie, jak ma być zbudowana część wyroku orzekająca o karze zastępczej, przeto wydawane są wyroki, w których sądy określają kwotę złotych za równoważną jednemu dniowi pozbawienia wolności bądź też nawet określają globalnie liczbę dni zastępczej kary pozbawienia wolności jako równoważną wymierzonej grzywnie.

⁴ Skrót ten oznacza „karę grzywny samoistnej”.

⁵ Skrót ten oznacza „zastępczą karę pozbawienia wolności”.

⁶ Skrót ten oznacza „zakład karny”.

⁷ Skrót ten oznacza „karę pozbawienia wolności”.

⁸ Możliwości takiej nie przewidują „specjalne” opracowania, których autorami są np.: P. Wierzbicki: Indywidualizacja penitencjarna w Polsce, Warszawa 1976; S. Ziemiński: Klasyfikacja skazanych, Warszawa 1973; A. Tobis: Prawo penitencjarne i polityka penitencjarna, Poznań 1978, i inne.

30 § 1 k.k. traktującym o karach zasadniczych. Nie jest ona karą zasadniczą orzeczoną przez sąd w wyroku (art. 360 § 2 pkt 2 k.p.k.) jako kara podlegająca obligatoryjnemu wykonaniu (jest to sformułowanie ogólne, dotyczy więc i wypadku warunkowego zawieszenia na podstawie art. 73 § 1 k.k.).

Postanowienie (zarządzenie) o wykonaniu kary zastępczej wydawane jest oczywiście na podstawie wyroku. Określa ono wysokość mającej być wykonaną kary zastępczej w dniach, powołując się przy tym na wysokość w złotychkach nie uiszczonej grzywny. Tak więc dopiero postanowienie (zarządzenie) o wykonaniu zastępczej kary pozbawienia wolności konkretyzuje mającą być wykonaną karę zastępczą na podstawie wyroku, który określił wysokość kary grzywny samostnej w złotych, zamiennik i zaznaczył, że z.k.p.w. ma być wykonana na wypadek nieuiszczenia w terminie grzywny.

Mimo więc zarządzenia wykonania z.k.p.w. nie staje się przez to ona karą zasadniczą, nie następuje przekształcenie (permutacja) kary grzywny w karę pozbawienia wolności. Zasadniczą karą orzeczoną wyrokiem pozostaje nadal kara grzywny.

Znaczenie tego stwierdzenia jest istotne, i to w wielu płaszczyznach. I tak przy powrocie do przestępstwa odbyta z.k.p.w. nie może być uznana za odbytą karę pozbawienia wolności w rozumieniu art. 60 § 1 k.k., powodującą wzmożoną odpowiedzialność karną w zakresie kary p.w. Tym bardziej więc z.k.p.w. orzeczona za grzywnę wymierzoną przy zastosowaniu art. 61 k.k. nie może być uważana za karę pozbawienia wolności w rozumieniu art. 60 § 1 k.k.

Orzeczona kara p.w. i orzeczona z.k.p.w. za nie uiszczoną grzywnę samostną nie mogą być podstawą do wydania wyroku łącznego (kary łącznej) pozbawienia wolności, łączącej karę p.w. z jednego wyroku i z.k.p.w. z drugiego wyroku. Wynika to wyraźnie z art. 70 k.k., nawet gdyby zachodziły inne przesłanki dopuszczające wydanie wyroku łącznego.

Analogicznie w wypadku skazania za zbiegające się przestępstwa na kary ograniczenia wolności i grzywny (art. 70 § 2 k.k.). Nie może być orzeczoną łączna kara pozbawienia wolności łącząca z.k.p.w., orzeczoną za nie uiszczoną grzywnę samostną, i zastępczą k.p.w., orzeczoną na podstawie art. 84 § 2 i § 3 k.k., a więc za nie wykonaną karę ograniczenia wolności.

Zatarcie skazania w sprawie, w której wykonano z.k.p.w. za nie uiszczoną grzywnę samostną, następuje z mocy prawa z upływem 5 lat od wykonania kary zgodnie z art. 111 § 3 k.k., a nie z upływem 10 lat od wykonania lub darowania kary pozbawienia wolności (art. 111 § 1 k.k.).

Dlatego też i do wykonania zastępczej kary p.w. nie mogą być stosowane ogólne zasady wykonania kary pozbawienia wolności.⁹ Jest to wykonywana specyficzna kara pozbawienia wolności, nie zasadnicza, nie samostna, ale po prostu zastępcza.

Rzecz godna podniesienia, że ani nauka prawa (doktryna), ani orzecznictwo SN nie zajęło się wprost kwestią stosunku z.k.p.w., orzeczonej za nie uiszczoną grzywnę samostną, do kary pozbawienia wolności, orzeczonej jako kara zasadnicza.

Jednakże problem stosunku zastępczej kary pozbawienia wolności do zasadniczej kary pozbawienia wolności musiał się ujawnić przy rozważaniach o powrocie do przestępstwa w warunkach art. 60 k.k. W tej materii komentarz do k.k. J. Bafii

⁹ Kara pozbawienia wolności jako kara zasadnicza wymierzona jest w miesiącach, a powyżej roku — w latach i miesiącach (art. 32 § 2 k.k.), gdy tymczasem zastępcza kara pozbawienia wolności za nie uiszczoną grzywnę samostną wymierzana jest w dniach (art. 31 § 1 k.k.).

i in.¹⁰ stwierdza, że „nie jest «odbyciem kary» pozbawienia wolności w sensie art. 60 odbywanie w zakładzie karnym zastępczej kary pozbawienia wolności. Inny bowiem jest cel tej ostatniej kary, co wpływa też na sposób jej wykonania”¹¹ (podkreślenie moje L.S., gdyż na to stwierdzenie powołałam się w dalszym ciągu). W wydaniu komentarza tych samych autorów z 1977 r. teza ta uzyskała brzmienie: „Przez «odbycie kary» należy rozumieć odcierpienie tyłko zasadniczej kary pozbawienia wolności. Por. też OSNKW 76/76.”¹² Do orzeczenia tego przejdziemy za chwilę.

Natomiast kodeks karny z komentarzem I. Andrejewa i in.¹³ stwierdza: „Do okresu odbytej kary nie należy okres odbytej zastępczej kary pozbawienia wolności (art. 37 § 1, art. 84 § 2 i 3)”¹⁴. Jest to o tyle całościowe ustosunkowanie się do problemu, że przez powołanie się na przepisy prawa materialnego zajęto stanowisko wobec kary zastępczej orzeczonej zarówno za nie uiszczoną grzywnę, jak i za nie wykonaną karę ograniczenia wolności.

W monografii poświęconej recydywie D. Pleńska stwierdza krótko: „Nie można (...) opierać ustalenia recydywy na odbyciu zastępczej kary pozbawienia wolności (...)”¹⁵.

Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie prawidłowego stosowania przepisów dotyczących przestępstw popełnionych w warunkach recydywy¹⁶ stwierdziły, że „przez odbycie co najmniej 6 miesięcy (art. 60 § 1 k.k.) lub łącznie roku (art. 60 § 2 k.k.) kary pozbawienia wolności należy rozumieć faktyczne odbycie orzeczonej prawomocnie kary zasadniczej (...)”¹⁷. Natomiast wyrok SN, na który powołuje się komentarz J. Bafii i in. (wydanie z 1977 r.),¹⁸ odnosił się jedynie do z.k.p.w. wykonywanej zamiast kary ograniczenia wolności.

Nie można wreszcie nie podnieść, że sądy przy stosowaniu art. 60 k.k. niejednokrotnie błędnie przyjmują odbycie zastępczej k.p.w. za równoważne odbyciu zasadniczej kary pozbawienia wolności.¹⁹

Reasumując, należy stwierdzić, że odbywanie z.k.p.w. za nie uiszczoną grzywnę samoistną nie jest odbywaniem kary pozbawienia wolności. Stwierdzenie to powinno mieć zasadnicze znaczenie przy formułowaniu przepisów o wykonaniu kary pozbawienia wolności i przy interpretacji tych przepisów.

III. Wykonanie kary pozbawienia wolności

Przepisy k.k.w. o wykonaniu k.p.w. są pierwszym rozdziałem Części szczególnej tegoż kodeksu. Rozdział ten (dziewiąty, biorąc pod uwagę systematykę całego k.k.w.) jest zatytułowany: „Kara pozbawienia wolności”. Punkt 3 tego rozdziału nosi z kolei tytuł „Wykonanie kary”. Wprawdzie art. 43 § 1 (pierwszy tego punktu) stwierdza, że skazanego na karę pozbawienia wolności zasadniczą lub zastępczą

¹⁰ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski: Kodeks karny — Komentarz, Warszawa 1971.

¹¹ Tamże, s. 208, teza 16.

¹² Tamże, s. 224, teza 17.

¹³ I. Andrejew, W. Swida, W. Wolter: Kodeks karny z komentarzem, Warszawa 1973.

¹⁴ Tamże, s. 270, teza 6.

¹⁵ D. Pleńska: Zagadnienia recydywy w prawie karnym, Warszawa 1974, s. 101.

¹⁶ Są to wytyczne z dnia 22 grudnia 1978 r. VII KZP 23/77, OSNKW nr 1—2/1979, poz. 1.

¹⁷ Tamże, teza 2.

¹⁸ Wyrok SN z dnia 24 stycznia 1976 r. IV KRN 97/75, OSNKW nr 6/1976, poz. 76.

¹⁹ Por. M. Kulczycki: Rewizje nadzwyczajne Ministra Sprawiedliwości w sprawach karnych, „Gazeta Prawnicza” nr 10 z 16.V.1960 r., s. 7.

sąd wzywa do stawienia się w zakładzie karnym w wyznaczonym terminie, ale jest to przepis techniczny, z którego nie wolno wyprowadzać wniosku tego rodzaju, że zasadnicza k.p.w. jest tożsama czy też powinna być traktowana równoważnie z zastępczą k.p.w. Zresztą inny przepis nie mógł tu być wprowadzony (ustanowiony), skoro zastępczą k.p.w. odbywa skazany w zakładzie karnym.

Natomiast skazany, który znalazł się w z.k., powinien otrzymać odpowiednią (właściwą) grupę klasyfikacyjną i oznaczony dla niego rygor oraz powinien być odpowiednio rozmieszczony w z.k. Celem tych decyzji jest zapobieżenie wzajemnej demoralizacji skazanych i stworzenie warunków sprzyjających stosowaniu zindywidualizowanych metod i środków oddziaływania penitencjarnego (w myśl art. 44 § 1 k.k.w.).

Grupę klasyfikacyjną oraz rodzaj zakładu karnego i rygor, według którego skazany odbywa karę, ustala się w zależności od wieku, poprzedniej karalności, wysokości orzeczonej kary i czasu pozostałego do jej odbycia, stopnia demoralizacji i podatności na resocjalizację oraz charakteru przestępstwa.²⁰ Tak stanowi art. 44 § 2 k.k.w. Postanowienie to odnosi się do wszystkich skazanych odbywających karę p.w. Przepis nie nakazuje traktować odrębnie odbywających zastępczą karę. Nie można go jednak odrywać od art. 7 § 2 k.k.w. stanowiącego, że ograniczenie praw skazanego nie może przekraczać granic niezbędnych do prawidłowego wykonania orzeczonej kary.

O klasyfikacji decyduje komisja penitencjarna (art. 45 § 1 k.k.w.).²¹ Przewidziane w art. 45 § 2 k.k.w. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości o możliwości zastrzeżenia dla sądu penitencjarnego lub sędziego penitencjarnego wyłącznego prawa decydowania o rodzaju zakładu karnego lub rygoru — nie zostało wydane.

Jednakże grupy klasyfikacyjne i rygory skonstruowane są podstawowo dla zastosowania ich wobec skazanych odbywających zasadniczo karę p.w. Odbywający karę zastępczą w tych zakładach są osobami niejako nietypowymi, ubocznymi, wyjątkowymi, jako coś z istoty swej obcego wobec „czystej” (podstawowej) populacji więziennej.

Dlatego przepisy o klasyfikacji więźniów nie mogą odnosić się do odbywających karę zastępczą w sensie powszechności ich stosowania. Sytuacja odbywających karę zastępczą powinna być specyficzna, wyjątkowa, a zarazem dokładnie sprecyzowana. Dlatego klasyfikacja skazanych powinna być wprowadzona w drodze przepisów wykonawczych do art. 44 i art. 45 k.k.w. Tymczasem sytuacja prawna obowiązująca od wejścia w życie k.k.w., tj. od dnia 1 stycznia 1970 r., nie pozostaje w zgodzie z przepisami k.k.w. w zakresie przepisów wykonawczych.

I tak art. 212 § 1 k.k.w. stanowi, że Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Prokuratorem Generalnym PRL określi w drodze rozporządzenia (podkreślenie moje — L.S.) regulaminy wykonawcze dotyczące kary pozbawienia wolności. Rozporządzenie takie nie ukazało się do dziś mimo jedenastoletniego okresu obowiązywania k.k.w.²² Surogatem nie przewidzianym przez k.k.w. (tj. przez

²⁰ Kryteria klasyfikacji omawiają: S. Ziembliński: op. cit., s. 45 i nast.; J. Sliwowski: Prawo i polityka penitencjarna, Toruń 1978, s. 128 i nast.

²¹ Wtedy, gdy sąd na podstawie art. 82 k.k. nie określił w wyroku rodzaju zakładu karnego i typu rygoru wykonania kary. Jednakże art. 82 k.k. nie może mieć zastosowania do skazanych na karę grzywny samolstnej, gdyż wyrok skazujący wymierza im grzywnę, a nie karę pozbawienia wolności.

²² Stwierdzenie to nie zawiera w sobie nic odkrywczego. Pisano już o tym, jak np. J. Sliwowski: O potrzebie nowych regulaminów penitencjarnych, „Państwo i Prawo” nr 2/1980, s. 73.

art. 212 § 1) w zakresie wykonywania kary pozbawienia wolności jest obecnie obowiązujące zarządzenie nr 11 Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 stycznia 1974 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności.²³ Obowiązuje ono od dnia 1 kwietnia 1974 r., a wydane zostało bez powołania się na ustawową podstawę prawną, co jest zupełnie zrozumiałe, gdyż takiej ustawowej podstawy prawnej nie ma.

Natomiast tenże sam art. 212 § 1 k.k.w. upoważnił Ministra Sprawiedliwości do wydania innych przepisów niezbędnych do wykonania k.k.w., co oczywiście nie oznacza, że może być poniechane wydanie rozporządzeń, gdy k.k.w. wydanie ich wyraźnie przewiduje. Korzystając z tej delegacji ustawowej Minister Sprawiedliwości wydał zarządzenie z dnia 19 lutego 1974 r. w sprawie klasyfikacji skazanych oraz organizacji, zakresu działania i trybu postępowania komisji penitencjarnych.²⁴ Obowiązuje ono od dnia 1 kwietnia 1974 r.

Jest to akt prawny niezbyt starannie — z punktu widzenia techniki legislacyjnej — opracowany. Już pierwszy paragraf (§ 1) tego zarządzenia został niefortunnie sformułowany, gdyż nadano mu brzmienie: „Skazanych na karę pozbawienia wolności oraz skazanych, względem których orzeczono za zastępczą karę pozbawienia wolności (podkreślenie moje — L.S.), dzieli się na grupy klasyfikacyjne oznaczone symbolem „P”, „M” i „R.” — Sformułowanie to nie wyłącza wyraźnie możliwości zastosowania wobec odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności grupy klasyfikacyjnej „R”, a w ramach grup klasyfikacyjnych „P” i „M” nie precyzuje już wstępnie rygoru. O skutkach takiego sformułowania w rzeczywistości penitencjarnej będzie mowa w dalszym ciągu.

Do grupy klasyfikacyjnej „P” są zakwalifikowani skazani mający ukończone 21 lat, dotychczas nie karani lub którzy mimo uprzedniej karalności nie podlegają zaliczeniu do grupy klasyfikacyjnej „R” (§ 2). Grupa ta dzieli się na trzy podgrupy odpowiadające rygorom: „P-1” — obostrzonemu, „P-2” — zasadniczemu i „P-3” — złagodzonemu (§ 3). W grupie „P-3”, czyli w rygorze złagodzonej powinni się znaleźć skazani odbywający zastępczą karę p.w. za nie uszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie (§ 6 oraz § 6 pkt 2 regulaminu). Już tutaj ujawnia się pozorna sprzeczność z § 1 nie wyłączającym zastosowania do tych skazanych grupy „R”. Sprzeczność ta jest pozorna, gdyż odbywający z.k.p.w. za nie uszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie powinni ją odbyć w grupie „P-3”, co wyraźnie i pozytywnie wynika z powołanych wyżej przepisów.

Do grupy klasyfikacyjnej „M” zostają zakwalifikowani skazani, którzy nie ukończyli lat 21 (§ 7). Grupa ta dzieli się na trzy podgrupy odpowiadające rygorom: „M-1” — obostrzonemu, „M-2” — zasadniczemu i „M-3” — złagodzonemu (§ 8). W grupie „M-3”, czyli w rygorze złagodzonej powinni się znaleźć skazani odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności za nie uszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie (§ 11 oraz § 2 pkt 2 regulaminu). Tu również ujawnia się pozorna sprzeczność z § 1 nie wyłączającym zastosowania do tych skazanych grupy „R”. Sprzeczność ta też jest pozorna, gdyż młodociani odbywający z.k.p.w. za nie uszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie powinni ją odbywać w grupie „M-3” co wyraźnie i pozytywnie wynika z powołanych uprzednio przepisów.

Do grupy klasyfikacyjnej „R” zostają zakwalifikowani skazani w warunkach określonych w art. 60 k.k. oraz skazani za przestępstwa umyślne, jeżeli poprzednio odbywali już karę p.w. jako recydywiści, a istnieje niebezpieczeństwo demo-

²³ Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 2, poz. 6.

²⁴ Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 4, poz. 13.

ralizującego oddziaływania ich na innych skazanych, zwłaszcza gdy poprzednio przebywali już w ośrodku przystosowania społecznego lub gdy był wykonywany względem nich nadzór ochronny (§ 13). Grupa ta dzieli się na trzy podgrupy odpowiadające rygorom „R-1” — surowemu, „R-2” — obostrzonemu i „R-3” — zasadniczemu (§ 14).

Tak więc w grupie klasyfikacyjnej „R” pozornie mogą się znaleźć odbywający zastępczą karę p.w. orzeczoną za karę grzywny samoistnej, jeżeli poprzednio odbywali już karę pozbawienia wolności jako recydywiści, a istnieje zdaniem komisji penitencjarnej niebezpieczeństwo demoralizującego oddziaływania tych skazanych na innych skazanych, zwłaszcza gdy poprzednio przebywali już w ośrodku przystosowania społecznego lub gdy był wykonywany względem nich nadzór ochronny. Jak należy zakwalifikować skazanego, który odpowiada warunkom określonym w § 13, bezpośrednio po znalezieniu się w z.k., gdy brak dokumentacji umożliwiającej ustalenie okoliczności wymienionych w tym paragrafie — tego zarządzenie nie określa.

Zgodnie z § 16 zarządzenia do rygoru obostrzonego („R-2”) kieruje się skazanych, o których mowa w § 24 regulaminu. Wynika stąd że w zakładach karnych dla recydywistów odbywających karę p.w. skazanych w warunkach art. 60 k.k. (pkt 1), a także w zakładach karnych dla recydywistów mogą odbywać karę p.w. również skazani za przestępstwa umyślne inne niż określone w ust. 1, jeżeli odbywali już oni karę pozbawienia wolności jako recydywiści, a istnieje niebezpieczeństwo ich demoralizującego oddziaływania na innych skazanych (ust. 2).

Skazanych, o których była mowa wyżej, kieruje się do ośrodka pracy dla recydywistów. Do takiego ośrodka kieruje się również skazanego na zastępczą karę p.w. w zamian za grzywnę orzeczoną samoistnie (§ 16 ust. 2 zarządzenia). Rozstrzygnięcie to jest nieoczekiwane, bo po prostu sprzeczne z uprzednio powołanymi przepisami. Unormowano bowiem zagadnienie odbywania zastępczej k.p.w. za samoistną karę grzywny dla niektórych skazanych mających ukończone 21 lat w ten sposób, że dopuszczono odbywanie przez tych skazanych zastępczej kary p.w. orzeczonej za samoistną karę grzywny wraz ze skazanymi odbywającymi karę p.w. w takich warunkach jakie są określone dla skazanych w warunkach art. 60 k.k., a także ze skazanymi za przestępstwa umyślne, jeżeli odbywali już karę p.w. jako recydywiści. Unormowanie takie jest obaleniem wszelkich zasad racjonalnej klasyfikacji skazanych i narusza zasady, jakie znalazły swój wyraz w art. 44 i art. 7 § 2 k.k.w., a w szczególności zależność klasyfikacji i rygoru od orzeczonej kary (w rozważanym wypadku: kary grzywny samoistnej) i od charakteru przestępstw, które zostały uznane przez sąd za nie zawierające poważnego niebezpieczeństwa społecznego, skoro wymierzono karę grzywny samoistnej. Rozstrzygnięcie to sprzeczne jest też z trafnym stwierdzeniem komentarza do k.k. J. Bafii i in. (o czym była już mowa wyżej), że sposób wykonywania kary zastępczej jest inny niż sposób wykonywania k.p.w. w stosunku do skazanych w warunkach art. 60 k.k.

Tak więc możemy podsumować nasze dotychczasowe rozważania w ten sposób, że zastępcza kara pozbawienia wolności za nie uiszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie powinna być wykonywana w grupach klasyfikacyjnych „M-3” lub „P-3”.²⁵

Rozważmy teraz, jakie są następstwa zaliczenia skazanego do poszczególnej grupy klasyfikacyjnej i określonego rygoru.

²⁵ Tak ujął tę sprawę P. Wierzbicki: *Indywidualizacja penitencjarna w Polsce*, Warszawa 1976, s. 93.

Otóż skazani odbywający k.p.w. w rygorze złagodzonej (a więc „M-3”, „P-3”) mają, zgodnie z § 7 regulaminu, prawo do: 1) otrzymywania 30% należności za pracę, 2) wysyłania czterech listów prywatnych w miesiącu i otrzymywania ich bez ograniczeń, 3) korzystania z dwóch widzeń w miesiącu trwających po 30 minut, 4) dokonywania zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych za kwotę nie przekraczającą jednorazowo 200 zł oraz całą kwotę dodatku za pracę uciążliwą lub szkodliwą dla zdrowia; zakupy te mogą być dokonywane dwa razy w miesiącu (§ 54 ust. 1 regulaminu), 5) korzystania z organizowanych na terenie z.k., w szerszym zakresie niż w rygorze zasadniczym, zajęć kulturalno-oświatowych, 6) otrzymywania w formie nagrody nie więcej niż 4 paczek żywnościowych w ciągu roku.

Natomiast skazani odbywający k.p.w. w rygorze zasadniczym (a więc „M-2”, „P-2”) mają zgodnie z § 4 regulaminu, prawo do: 1) otrzymywania 25% należności za pracę, 2) wysyłania i otrzymywania dwóch listów prywatnych w miesiącu, 3) korzystania z jednego widzenia w miesiącu trwającego 30 minut, 4) dokonywania zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych za kwotę nie przekraczającą jednorazowo 150 zł oraz za całą kwotę dodatku za prace uciążliwe lub szkodliwe dla zdrowia, 5) korzystania z organizowanych na terenie z.k. zajęć kulturalno-oświatowych, 6) otrzymywania w formie nagrody nie więcej niż 3 paczek żywnościowych w roku.

Wreszcie skazani odbywający k.p.w. w rygorze obostrzonym (a więc „M-1”, „P-1”, „R-2”) mają, zgodnie z § 10 regulaminu, prawo do: 1) otrzymywania 20% należności za pracę, 2) wysyłania i otrzymywania jednego listu prywatnego w miesiącu, 3) korzystania z jednego widzenia raz na dwa miesiące trwającego 30 minut, 4) dokonywania zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych za kwotę nie przekraczającą jednorazowo 100 zł oraz za całą kwotę dodatku za prace uciążliwe i szkodliwe dla zdrowia, 5) korzystanie z prasy, książek i z innych zajęć kulturalno-oświatowych wskazanych przez administrację zakładu karnego, 6) otrzymywania w formie nagrody nie więcej niż dwóch paczek żywnościowych w roku. W rygorze tym rozpoczynają odbywanie k.p.w. skazani na karę p.w. na czas nie krótszy od 10 lat albo na karę 25 lat p.w. (§ 9 ust. 1 regulaminu), a także skazani m.in. za przestępstwa o charakterze chuligańskim (§ 9 ust. 2 regulaminu).

Bez wchodzenia w szczegóły można stwierdzić, że poszczególne rygory od złagodzonego aż do obostrzonego oznaczają pogłębiające się ograniczanie uprawnień skazanych. I tak: w zakresie otrzymywania należności za pracę: 30%, 25%, 20%, w zakresie wysyłania listów: 4, 2, 1, w zakresie zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych: 200 zł, 150 zł, 100 zł, itd.

Muszę tu jeszcze podnieść, że poza grupami klasyfikacyjnymi i podgrupami odpowiadającymi rygorom stosowana jest w zakładach karnych dalsza klasyfikacja, nie mająca jednak podstaw prawnych ani w cyt. zarządzeniu, ani w regulaminie. Istnienie jej stwierdziłem w czasie badania akt więziennych populacji, o której będzie dalej mowa. Są to dwie dalsze klasyfikacje w ramach grupy „P” oraz po jednej w ramach grup „M” i „R”. W ramach grupy „P” odnoszą się one do skazanych odbywających k.p.w. w rygorze zasadniczym. Dalsza klasyfikacja „P-2/z” odnosi się do skazanych, którzy nie mogą być zatrudnieni na zewnątrz zakładu karnego,²⁶ oraz do skazanych, którzy mogą być zatrudnieni bezdorzorowo

²⁶ Istnienie tej podgrupy klasyfikacyjnej jest zupełnie oficjalne. Por. J. G ó r n y: Zatrudnienie skazanych poza zakładem karnym, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” nr 12, s. 151. Autor ten twierdził, że znalezienie się skazanych w grupie „P-2/z” nastąpiło na skutek oddalenia się z miejsca pracy (próby ucieczki). Moje badania nie potwierdzają tego poglądu.

poza zakładem karnym — „P-2/o”.²⁷ W grupie zaś „M” w rygorze zasadniczym stwierdziłem dalszą klasyfikację „M-2/z.” Odnosi się ona do skazanych młodocianych, którzy nie mogą być zatrudnieni na zewnątrz zakładu karnego. Natomiast w grupie klasyfikacyjnej „R” w rygorze obostrzonym stwierdziłem dalszą klasyfikację „R-2/z”. Odnosi się ona do skazanych, którzy nie mogą być zatrudnieni na zewnątrz zakładu karnego.

Organem, który dokonuje klasyfikacji więźniów, są wspomniane uprzednio komisje penitencjarne. Według art. 41 § 1 k.k.w. w zakładach karnych powołuje się komisje penitencjarne, które podlegają decyzji w sprawach przekazanych im przez k.k.w. i przepisy wykonawcze. Natomiast art. 45 § 1 k.k.w. stanowi, że o klasyfikacji decyduje komisja penitencyjna. Wszelako sędzia penitencyjny uchyla lub zmienia decyzje komisji penitencyjnej, jeżeli decyzja ta jest sprzeczna z prawem lub zasadami polityki penitencyjnej (art. 42 § 2 k.k.w.). Do czasu rozstrzygnięcia sędzia penitencyjny lub prokurator mogą w myśl § 3 art. 42 k.k.w. wstrzymać wykonanie decyzji komisji penitencyjnej. — Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości i Prokuratora Generalnego PRL z dnia 23 grudnia 1966 r. w sprawie zakresu nadzoru sądów i prokuratur nad zakładami karnymi (...),²⁸ stanowi w § 5, że w szczególności do zakresu nadzoru sprawowanego przez sąd należy kontrola i ocena: 1) działalności komisji penitencyjnych w zakładach karnych, 2) dokonanych klasyfikacji. Tak więc sędziowie penitencyjni powinni korygować nieprawidłowości działania i omyłki komisji penitencyjnych w zakresie klasyfikacji skazanych.

IV. Klasyfikacja skazanych odbywających zastępczą karę — w świetle badań określonej populacji

Przedstawienie zasad klasyfikacji skazanych musi nas prowadzić do konieczności weryfikacji tych zasad w praktyce penitencyjnej. Trzeba bowiem ustalić, jak w praktyce przedstawia się klasyfikacja skazanych odbywających karę zastępczą, czyli jak ustanowione zasady działają w odniesieniu do konkretnych ludzi. Weryfikacja została przeprowadzona na populacji skazanych odbywających w okresie badań zastępczą karę pozbawienia wolności za nie uiszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie.

Zbadana populacja liczyła 100 skazanych, w tym 91 mężczyzn i 9 kobiet. Każdy badany odbywał w dniu badania zastępczą karę pozbawienia wolności za nie uiszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie. Badani odbywali zastępcze kary w zakładach karnych, aresztach śledczych, oddziałach zewnętrznych.

W zakładach karnych z każdym badanym przeprowadziłem wywiad kwestionariuszowy i rozmowę ukierunkowaną. Każdy z badanych wypełnił testy psychologiczne: 1) H.J. Eysenck'a Inwentarz Osobowości (Maudsley Personality Inventory), oraz 2) Skalę P—L—T Crumbough'a i Macholick'a. Zbadałem akta więzienne każdego z badanych, a także w sądach akta sprawy karnej (w której orzeczona została kara grzywny samoistnej, zmieniona następnie na zastępczą karę pozbawienia wolności) wraz z aktami wykonawczymi (jeśli były one prowadzone osobno, jak to czynią niektóre sądy). Zbadano również akta innych spraw badanych, gdy miały szczególne znaczenie. Uzyskane dane wpisywane były do opracowanego kwestionariusza.

²⁷ W aktach więziennych ustaliłem istnienie dalszej jeszcze klasyfikacji. Nie udało się mi ustalić jej charakteru i zakresu merytorycznego.

²⁸ Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 5, poz. 67.

Badania w z.k. zostały przeprowadzone w okresie od października 1979 do dnia 9 czerwca 1980 r. Ich przeprowadzenie napotykało szereg trudności, które autor jedynie dzięki swemu uporowi i wytrwałości mógł przezwyciężyć. Nie będą jednak w tym miejscu wchodził w te szczegóły.²⁹ Uzyskanie danych finalnych 100 badanych tworzących populację przedstawia tę korzyść, że każdy badany to 1% populacji. Uzyskane dane i materiały badawcze zostały skategoryzowane według opracowanej instrukcji kodowej i naniesione na karty kodowe w celu ich kwantyfikacji. Są one częścią szerszych badań nad samoistną karą grzywny. Prezentowane w tym artykule zagadnienie — to fragment uzyskanych materiałów.

Wiek i płeć badanych prezentuje Tabela Nr 1. Przedstawia ona wiek na dzień, w którym zbadane zostały akta więzienne poszczególnego badanego.

Tabela Nr 1 — Wiek i płeć skazanych w chwili badania

Razem		do 21 lat		pow. 21 do 25 lat		pow. 25 do 30 lat		pow. 30 do 40 lat		pow. 40 do 50 lat		pow. 50 do 60 lat		pow. 60 lat	
M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
91	9	6	1	19	2	26	—	24	2	10	2	4	2	2	—
100		7		21		26		26		12		6		2	

Najstarszy z badanych urodzony był w 1907 r., najmłodszy w 1961 r.

Z danych powyższej tabeli płyną dość nieoczekiwane następujące wnioski: 1) w populacji skazanych na samoistną karę grzywny zamienioną następnie na zastępczą karę p.w., którą skazani odbywają, osoby w wieku do 21 lat stanowią 7%, 2) osoby w wieku do 30 lat — 54%, 3) osoby powyżej 25 lat do 40 lat — 52%, 4) a osoby w pełni wieku produkcyjnego (do 50 lat) — 92%. Nie mogę w tym miejscu nie zasygnalizować, że w mechanizmie orzekania i wykonywania kary grzywny samoistnej muszą tkwić jakieś poważne błędy, skoro taka jest właśnie struktura wieku odbywających karę zastępczą. Omawianie tych zagadnień przekracza jednak ramy artykułu.

Na podstawie akt więziennych ustalono grupy klasyfikacyjne badanych, które prezentuje Tabela Nr 2.

Tabela Nr 2 — Grupy klasyfikacyjne badanych

M-3	M-2/z	M-1	P-3	P-2/o	P-2/z	R-2/z	U	Razem
4	1	2	67	8	14	3	1	100

Z tabeli tej płyną następujące wnioski: 1) siedmiu młodocianych odbywało zastępczą karę w prawidłowo określonej grupie klasyfikacyjnej „M”, czterech (a więc połowa z nich) — w prawidłowo określonym rygorze „M-3”, a pozostali

²⁹ W badaniach tych ujawniło się (chyba po raz pierwszy w badaniach penitencjarnych) nowe pomocnicze narzędzie badawcze — samochód. Autor, aby przeprowadzić swe badania w zakładach karnych, przejechał własnym samochodem 10 600 km.

— w nieprawidłowo określonych rygorach, 2) spośród 92 dorosłych jedynie 67 odbywało zastępczą karę w prawidłowo określonej grupie klasyfikacyjnej i prawidłowo określonym rygorze „P-3”, dwudziestu dwóch — w nieprawidłowo określonym rygorze, wreszcie trzech — w nieprawidłowo określonej grupie klasyfikacyjnej „R”. Jeden skazany odbywał zastępczą karę w nieprawidłowo określonej grupie klasyfikacyjnej „U”. Jest to grupa stosowana wobec odbywających karę aresztu orzeczoną przez kolegia d/s wykroczeń. Istotnie, ów badany odbywał karę aresztu, a następnie karę zastępczą za nie uiszczoną grzywnę samoistną, wszelako po rozpoczęciu jej odbywania grupa klasyfikacyjna nie została mu zmieniona na właściwą.

Ponieważ 71 badanych (czterech w grupie „M-3” i 67 w grupie „P-3”) odbywało karę zastępczą przy zastosowaniu prawidłowej klasyfikacji, a w stosunku do jednego (grupa „U”) nastąpiło jedynie niedopatrzenie,⁸⁰ przeto można stwierdzić, że 72 badanych nie wymaga dalszych rozważań nad ich sytuacją pod względem klasyfikacji. Natomiast co się tyczy pozostałych 28 badanych, to należy podjąć starania w celu ustalenia czynników, które wprowadzenie takiej nieprawidłowej klasyfikacji umożliwiły bądź też nawet ją spowodowały.

Uwzględniono sześć czynników, których przyjęcie podyktowane jest uogólnieniami wynikłymi z badania akt więziennych.

Pierwszy z tych czynników to uprzednia karalność wynikająca z przesłanego do z.k. wyroku.

Drugi — to znajdowanie się w aktach więziennych danych Kartoteki Centralnego Zarządu Zakładów Karnych, wykazujących uprzedni pobyt czy pobyty w z.k. w wykonaniu wyroków sądowych.

Trzeci to doprowadzenie (tzw. „zwykle”) do z.k. przez MO.

Czwarty to doprowadzenie do z.k. przez MO w następstwie tzw. zarządzenia o poszukiwaniach miejscowych (art. 236 k.p.k.).⁸¹

Piątym czynnikiem jest doprowadzenie do z.k. przez MO w następstwie wydanych przez sądy listów gończych (art. 237 k.p.k.).

I wreszcie jako szósty czynnik występuje fakt, że badany ma do odbycia jeszcze inny wyrok, który ma być wprowadzony do wykonania po odbyciu kary zastępczej w badanej sprawie.

Uprzednia karalność badanych skazanych nie może mieć wpływu na ich klasyfikację, gdyż zakłady karne nie dysponują w swych aktach danymi CRS.⁸² Dlatego też czynnika tego nie brano pod uwagę. Mają one natomiast (powinny mieć) dane Kartoteki Więźniów i Tymczasowo Aresztowanych CZZK. Dane te wykazują uprzednie pobyty skazanego w zakładach karnych wraz ze wskazaniem sądu pierwszej instancji, sygnatury jego akt, podstawy prawnej skazania, początku i końca odbywania kary, daty warunkowego zwolnienia, daty zwolnienia na podstawie amnestii itd. Kartoteka wykazuje dane mieszczące się w okresie ostatnich dziesięciu lat, kierując się zapewne przepisem o zatarcu skazania (art. 111 § 1 k.k.).

⁸⁰ Według A. Tobisa (Prawo penitencjarne i polityka penitencjarna, Poznań 1978, s. 55) odbywający karę pozbawienia wolności w grupie „U” odbywają ją w rygorze zasadniczym, co byłoby nieuzasadnionym obostrzeniem wobec odbywających karę zastępczą za nie uiszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie. Jednakże publikowane źródła prawne nie potwierdzają zasadności poglądu A. Tobisa.

⁸¹ Art. 236 k.p.k. ma zastosowanie — poprzez art. 1 § 2 k.k.w. — w postępowaniu karnym wykonawczym. Por. J. Bafia i inni: Kodeks postępowania karnego — Komentarz, Warszawa 1971, s. 275, teza 1.

⁸² Skrót ten oznacza „Centralny Rejestr Skazanych Ministerstwa Sprawiedliwości”.

Dane Kartoteki nie są bezbłędne, a nieścisłości prezentują podstawy skazania. Są one najczęściej powtórzeniem kwalifikacji zarzucanego czynu. W całej badanej populacji w 26 wypadkach nie było w aktach więziennych danych Kartoteki.⁴³

Występujące czynniki co do poszczególnych badanych odbywających karę zastępczą w innych grupach klasyfikacyjnych niż prawidłowe („M-3”, „P-3”) są przedstawione na Tabeli Nr 3.

Tabela Nr 3 — Czynniki występujące przy nieprawidłowej klasyfikacji⁴⁴

Nr bieżący	Grupa klasyfikacyjna	Nr badanego	Czynniki						Uwagi
			1	2	3	4	5	6	
1	M-2/z	455	—	—	—	X	—	—	
2	M-1	447	—	—	X	—	—	X	
3		463	—	—	—	X	—	—	
4	P-2/o	402	—	X	X	—	—	X	
5		409	—	X	X	—	—	—	
6		429	—	—	X	—	—	—	
7		439	—	X	X	—	—	X	
8		459	—	X	X	—	—	X	
9		466	—	—	—	—	X	—	
10		491	—	X	X	—	—	—	
11		488	—	—	X	—	—	—	
12	P-2/z	413	—	—	—	—	X	—	
13		422	—	—	X	—	—	—	
14		424	—	—	X	—	—	X	
15		431	—	—	X	—	—	—	
16		422	—	—	X	—	—	—	
17		444	—	—	—	—	X	—	
18		445	—	X	X	—	—	—	
19		452	—	X	—	—	X	—	
20		456	—	—	X	—	—	—	
21		460	—	—	—	X	—	—	
22		468	—	—	—	—	X	—	
23		490	—	—	X	—	—	X	
24		496	—	—	—	X	—	—	
25		500	—	—	X	—	—	X	
26	R-2/z	408	X	X	X	—	—	—	
27		471	X	X	X	—	—	—	
28		477	—	X	X	—	—	—	

Notatka urzędowa: „Został zatrzymany, poszukiwany przez Sąd Rejonowy w Ł” — Z akt sądowych to nie wynika (L.S.).

Notatka służbowa MO: „Zatrzymaliśmy poszukiwanego do odbycia kary 35 dni aresztu.” — Istotnie, przed karą zastępczą odbywał areszt orzeczony przez kolegium d/s wykroczeń (L.S.).

„Rysopis. Samouszkodzone obie ręce i klatka piersiowa.”

W aktach więziennych pismo MO że był poszukiwany listem gończym. — Nie wynika to z akt sądowych (L.S.).

(art. 61 k.k.)

(art. 61 k.k.)

W aktach więziennych postanowienie SW o umieszczeniu w o.p.s. na skutek niewykonywania poleceń w poprzedniej sprawie.

⁴³ Kartoteka Skazanych i Tymczasowo Aresztowanych Centralnego Zarządu Zakładów Karnych. W dalszym ciągu używać będę skrótu „Kartoteka”.

⁴⁴ Pozytywne występowanie danego czynnika oznaczone jest znakiem „X”. Niewystępowanie danego czynnika oznaczone jest znakiem „—”.

Grupa badanych, co do których administracja penitencyjna zastosowała nieprawidłową klasyfikację, wykazuje najróżnorodniejsze kombinacje przyjętych wyżej sześciu czynników. Aby więc ustalić faktyczne przyczyny nieprawidłowej klasyfikacji, należy podzielić całą grupę na dwie części przez wyłączenie tych trzech badanych, do których zastosowano grupę klasyfikacyjną „R-2/z”. Jest to bowiem odrębne zagadnienie.

W stosunku do pozostałych 25 badanych jeden zbiorczo ujęty czynnik jest dla nich wspólny, mianowicie „doprowadzenie przez MO”. Ponieważ doprowadzenie przez MO jest niemal regułą (patrz wyżej), przeto do samego tego czynnika nie przywiązuję tu wagi. Idzie tu raczej o bliższe sprecyzowanie pojęcia „doprowadzenie”.

Doprowadzenie „zwykle”, występujące samodzielnie, zostało stwierdzone tylko w sześciu wypadkach (badani: 429, 488, 422, 431, 442, 456). Jeden z badanych (431), na skutek omyłkowego pisma MO, został potraktowany jako „poszukiwany”, choć nim nie był.

Doprowadzenie po poszukiwaniach miejscowych, występujące samodzielnie, zostało stwierdzone w czterech wypadkach (455, 463, 460, 498). Jednakże w jednym wypadku badany (460) został na skutek omyłkowego pisma MO potraktowany jako poszukiwany listem gończym.

Doprowadzenie po poszukiwaniach listem gończym, występujące samodzielnie, zostało stwierdzone w czterech wypadkach (466, 413, 444, 468). W jednym wypadku (badany 452) doprowadzenie po poszukiwaniach listem gończym wystąpiło wraz z danymi Kartoteki o uprzednim pobycie w z.k.

Doprowadzenie po poszukiwaniach miejscowych wspólnie z innym czynnikiem nie wystąpiło w żadnym wypadku.

Doprowadzenie „zwykle” wspólnie z innymi czynnikami wystąpiło w 10 wypadkach, w tym: w 4 wypadkach, gdy badany miał jeszcze do odbycia inny wyrok (447, 424, 490, 500), w 3 wypadkach, gdy badany miał do odbycia jeszcze inny wyrok, a dane Kartoteki wykazywały, że uprzednio odbywał k.p.w. z innego wyroku (badani: 402, 439, 459), wreszcie w 3 wypadkach rozporządzano tylko danymi Kartoteki (409, 481, 445). W jednym wypadku (doprowadzenie zwykle oraz dane Kartoteki — badany 445) klasyfikacja „P-2/z” była następstwem rysopisu badanego: „Samouszkodzone obie ręce i klatka piersiowa”. W ani jednym wypadku uprzednia karalność wynikająca z przesłanego do z.k. wyroku ani też dane Kartoteki (odrębnie) nie wystąpiły.

Powyższe ustalenia prowadzą nas do skonstruowania następującej reguły ogólnej:

Doprowadzenie do z.k. przez MO w następstwie poszukiwań miejscowych lub poszukiwań listami gończymi, ewentualnie doprowadzenie „zwykle” wspólnie z innymi czynnikami jest podstawą zastosowania surowszej grupy klasyfikacyjnej i surowszego rygoru wobec odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności za nie uiszczoną grzywnę samoistną. Samo doprowadzenie „zwykle” jest jedynie wyjątkowo podstawą surowszej klasyfikacji.

Poza tymi rozważaniami dodać należy (i to jest właśnie przyczyną nieprowadzenia przez nas rozważań w ramach poszczególnych grup klasyfikacyjnych i rygorów), że sytuacja w badanej dziedzinie kształtuje się różnie w poszczególnych zakładach karnych.

Jeśli zaś idzie o sytuację badanych skazanych, do których administracja penitencyjna zastosowała grupę klasyfikacyjną „R”, to sprawa jest tu jednoznaczna. Wszyscy trzej zostali doprowadzeni do z.k. przez MO w doprowadzeniu zwykłym. Dwóch z nich było skazanych przy zastosowaniu art. 61 k.k., czyli że sądy odstąpiły od stosowania zasad określonych w art. 60 k.k. Skoro więc sądy odstąpiły od stosowania zasad określonych w art. 60 k.k. i orzekły karę grzywny samoistnej, to nie było żadnych podstaw, żeby w płaszczyźnie penitencjarnej to stanowisko sądów miało być unicestwiane. Natomiast w jednym wypadku badany był uprzednio skazany z zastosowaniem art. 60 § 1 k.k. i przed nadaniem klasyfikacji w aktach więziennych znalazło się postanowienie sądu wojewódzkiego o umieszczeniu badanego w ośrodku przystosowania społecznego.³⁵ Była to również klasyfikacja nieuzasadniona, gdyż nieprawomocne postanowienie sądu wojewódzkiego o umieszczeniu w o.p.s. nie może być podstawą do zastosowania grupy klasyfikacyjnej „R” w stosunku do odbywającego karę zastępczą za nie uszczoną grzywnę samoistną.³⁶

Możemy teraz przedstawić uogólniającą obserwację dla wszystkich skazanych odbywających zastępczą karę p.w. za nie uszczoną grzywnę samoistną w grupach klasyfikacyjnych i rygorach surowszych tej treści mianowicie, że zastosowanie wobec tych skazanych surowszych grup klasyfikacyjnych i surowszych rygorów niż „M-3” i „P-3” nie znajduje podstaw w obowiązujących przepisach i jest następstwem decyzji administracji penitencyjnych nie mających oparcia w ustawie.

V. Rola obrońców w postępowaniu karnym wykonawczym w zakresie prawidłowej klasyfikacji skazanych

W postępowaniu karnym wykonawczym skazany może korzystać z pomocy obrońcy, jeżeli go ustanowił w tym postępowaniu. Wprawdzie art. 9 § 1 k.k.w. stanowi, że skazany może korzystać z pomocy obrońcy w postępowaniu przed sądem, co można uznać za następstwo specyfiki postępowania karnego wykonawczego, ale sformułowanie to nie wyklucza pomocy prawnej, jakiej udzielić może obrońca skazanemu na podstawie przepisów ustawy o ustroju adwokatury przed organami administracji państwowej.³⁷ Przecież zgodnie z art. 17 ust. 2 pkt 2 ustawy o ustroju adwokatury pomoc prawna polega na zastępstwie przed organami administracji państwowej i instytucji. Żaden przepis nie wyłącza tej pomocy prawnej przed organami administracji penitencjarnej. Zresztą interesujące nas w tym artykule zagadnienie, to znaczy możliwość wpływania obrońcy na zmianę wadliwej klasyfikacji skazanego dokonanej przez administrację penitencyjną, powinno być dokonane właśnie przez sąd penitencyjny (sędziego penitencyjnego),

Trudno bowiem przypuszczać, aby administracja zakładu karnego, która dokonała błędnej klasyfikacji skazanego, na skutek działalności obrońcy klasyfikację tę zmieniła. Gdyby zaś rzeczywiście zmieniła na klasyfikację prawidłową, to

³⁵ Muszę tu jednak zauważyć, że postanowienie sądu wojewódzkiego musiało być nieprawomocne, skoro badany po odbyciu zastępczej k.p.w. został wypuszczony na wolność i do o.p.s. nie został przetransportowany. Widocznie postanowienie tego sądu zostało na skutek zażalenia (art. 106 § 5 k.k.w.) uchylone.

³⁶ W artykule swoim pomijam zupełnie — aby nie zaciemniać obrazu — naruszenia art. 125 § 3 k.p.k. (sprawa doręczenia pism sądowych po prawomocnym zakończeniu postępowania judykacyjnego). Prowadzi to jednak do zbyt pochopnie wydawanych postanowień o wykonaniu kary zastępczej i do wysokiej liczby doprowadzeń przez MO do z.k.

³⁷ Tak słusznie uważa S. Paweła: Kodeks karny wykonawczy — Komentarz, Warszawa 1972, s. 38.

sukces obrońcy były i tak ogromny. Natomiast dla uzyskania zmiany klasyfikacji znacznie bardziej pewna jest droga, jaką dopuszcza art. 42 k.k.w.,³⁸ w myśl którego sędzia penitencjarny uchyla lub zmienia decyzję administracji z.k., jeżeli decyzja ta jest sprzeczna z prawem lub zasadami polityki penitencjarnej.

Określenie niewłaściwej grupy klasyfikacyjnej wobec skazanego odbywającego zastępczą karę pozbawienia wolności za nie uiszczoną grzywnę samoistną jest sprzeczne zarówno z prawem jak i z zasadami polityki penitencjarnej: z prawem — gdyż zastępczą karę za nie uiszczoną grzywnę samoistną powinien odbywać skazany w grupach klasyfikacyjnych „M-3” bądź „P-3”, a z polityką penitencjarną — gdyż ta nie może dopuszczać do tego, aby odbywający zastępczą karę za najłagodniejszą karę zasadniczą odbywali ją w grupach i rygorach ustanowionych dla sprawców przestępstw, za których popełnienie wymierzona została kara pozbawienia wolności. Nie mówię już o odbywaniu kary razem z recydywistami (za przestępstwa pospolite) oraz ze sprawcami przestępstw chuligańskich.

Art. 9 § 1 k.k.w. stanowiący, że skazany w postępowaniu przed sądem może korzystać z pomocy obrońcy, stanowi o obronie formalnej. Niemniej jednak w postępowaniu karnym wykonawczym przysługuje również skazanemu prawo do obrony materialnej przed nielegalnym i nieprawidłowym wykonaniem kary.³⁹

Realizując obronę materialną skazanego obrońca, który uzyska informację o odbywaniu przez skazanego kary zastępczej w niewłaściwej grupie klasyfikacyjnej czy też w niewłaściwym rygorze, powinien się zwrócić do sądu penitencjarnego z odpowiednim wnioskiem. We wniosku tym powinien on wskazać grupę klasyfikacyjną (ew. rygor), w jakiej skazany karę zastępczą odbywa, i podać, o zastosowanie jakiej grupy (ew. rygoru) wnosi. Można zresztą przypuszczać, że samo zasygnalizowanie o zastosowaniu niewłaściwej grupy (czy rygoru) spowoduje działanie sędziego penitencjarnego, który po zbadaniu sprawy wyda zarządzenie co do zastosowania prawidłowej grupy czy rygoru.

Uzyskanie prawidłowej grupy i prawidłowego rygoru dla skazanego odbywającego karę zastępczą, niezależnie od uzyskania zastosowania „prawidłowych” rygorów (uprawnień), ma ogromne znaczenie praktyczne dla skazanego. O różnicy w samych uprawnieniach była już mowa uprzednio. To praktyczne znaczenie uzyskania prawidłowej klasyfikacji (ew. rygoru) może doprowadzić do wcześniejszego znalezienia się skazanego na wolności. Przecież skazani odbywający karę zastępczą w grupie „M-3” lub „P-3” otrzymują 30% wynagrodzenia za pracę. Przy wynagrodzeniu np. 3 000 zł miesięcznie (w budownictwie) otrzymują oni ok. 900 zł miesięcznie do swej dyspozycji. Po uwzględnieniu dopuszczalnych wydatków (patrz wyżej) pozostaje jeszcze dla każdego ok. 600 zł miesięcznie, które skazani mogą przelewać na poczet nie uiszczonej grzywny i w ten sposób skracać odbywanie kary zastępczej.

Duże znaczenie wychowawcze ma także fakt, że odbywający karę zastępczą w grupach klasyfikacyjnych „M-3” lub „P-3” nie stykają się z populacją więzienną skazanych poważnie zdemoralizowanych i mających za sobą „przeszość” i „doświadczenia” przestępcze i penitencjarne.

³⁸ Por.: B. Koch i J. Sliwowski: *Obrona w kodeksie karnym wykonawczym*, wkładka do nru 12 „Palestry” z 1969 r., s. 17; E. Hansen: *Problemy nadzoru penitencjarnego*, Warszawa 1976, s. 43 (ale bez bliższych rozważań).

³⁹ Por. K. Łojewski: *Obrona i obrońca w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Gazeta Sądowa i Penitencjarna” nr 11 z 1970 r. Pogląd ten aprobuje (choć nie w sposób zdecydowany) Z. Świda-Łagiewska: *Sądownictwo penitencjarne jako instytucja procesowa*, Warszawa 1974, s. 59.

Trzeba jednak otwarcie powiedzieć, że skazani odbywający karę zastępczą bardzo rzadko orientują się w problematyce klasyfikacji i znaczenia klasyfikacji, jaka została im „przydzielona” wraz ze związanymi z tą klasyfikacją konsekwencjami. Dlatego też sami nie ubiegają się oni o zmianę klasyfikacji i rygoru przez składanie wniosków i skarg czy to w postępowaniu administracyjnym, czy to przez wystąpienie do sądu penitencjarnego. Wprawdzie powołane wyżej zarządzenie z dnia 19 lutego 1974 r. w sprawie klasyfikacji skazanych (...) stanowi w § 36, że decyzje komisji penitencjarnej podaje się do wiadomości skazanych, jednakże nie precyzuje on, jaka ma pozostawać w aktach więziennych dokumentacja świadcząca o tym, iż decyzja została skazanemu podana do wiadomości. Akta więzienne nie dokumentują, że decyzja o klasyfikacji została podana skazanemu do wiadomości, a wypowiedzi skazanych świadczą, iż nie wiedzą o dokonanej klasyfikacji. Natomiast ustanowiony obrońca, rozporządzający wiedzą w zakresie prawa karnego wykonawczego, może stwierdzić, że została zastosowana wadliwa klasyfikacja (czy rygor), i w związku z tym może podjąć właściwe starania, aby ta wadliwa klasyfikacja została zmieniona na prawidłową.⁴⁰ Analogicznie rzecz przedstawia się z rygorem. Gdy zmianę tę obrońca uzyska, chlubnie wypełni swój obrończy obowiązek.

Skazanemu odbywającemu karę zastępczą przysługują określone prawa. Przysługują mu prawa publiczne, prawa cywilne, prawa socjalne.⁴¹ Jednakże przede wszystkim przysługuje skazanemu prawo odbywania kary zastępczej w prawidłowej grupie klasyfikacyjnej i prawidłowo określonym rygorze. To prawo jest bardzo istotne dla skazanego i sytuacja, jaka wytwarza się przy nieodbywaniu kary zastępczej w prawidłowo określonej grupie klasyfikacyjnej i w prawidłowym rygorze, jest bezpośrednio i żywotnie odczuwalna przez skazanego w ciągu odbywania kary zastępczej.

Skoro, jak wykazałem wyżej, 28% skazanych odbywających karę zastępczą odbywa ją w zaostrzonych warunkach (jest to ogólne sformułowanie), to dla obrońców otwiera się szerokie i wdzięczne pole do szczytnej realizacji obrony skazanego uwięzionego, by ten odbywał karę w warunkach zgodnych z prawem. Jest to pole działalności obrończej zupełnie dotychczas nie wykorzystane.⁴²

Ta działalność obrończa to przykład obrony materialnej skazanego, realizująca art. 7 § 2 k.k.w., walcząca o to, aby ograniczenia praw skazanego nie przekraczały granic niezbędnych dla prawidłowego wykonania orzeczonej kary zastępczej.

Jak dalece działalność obrończa jest na omawianym polu potrzebna, niech świadczy to, że w żadnej z badanych spraw nie zostało podjęte działanie sądów penitencjarnych (sędziów penitencjarnych), badających prawidłowość zastosowanych grup klasyfikacyjnych i zastosowanych rygorów. Gdyby zostały zainicjowane działania obrońców, sądy penitencjarne musiałyby wkroczyć. Właśnie dzięki działaniu obrońców sądy penitencjarne dojrzą problem, którego dotychczas nie mają w polu widzenia.

⁴⁰ Można przypuszczać, że taka myśl przeświecała B. Kochowi i J. Słiwowskiemu: op. cit., s. 25. Autorzy ci nie wymienili jednak grupy klasyfikacyjnej jako przedmiotu zainteresowania obrońcy w postępowaniu karnym wykonawczym.

⁴¹ Por. T. Taras: Prawa uwięzionego (w:) Księga pamiątkowa ku czci prof. dra Witolda Swidy, Warszawa 1969, s. 262—276.

⁴² Wprawdzie problem ten nie był poruszany w dyskusji redakcyjnej „Gazety Prawniczej” i „Palestry” pod znamienym tytułem: „Adwokat w postępowaniu wykonawczym; Nieobecni racji nie mają” („Gazeta Prawnicza” nr 7 z I.IV.1979 r.), jednakże znikomy udział adwokatów w postępowaniu karnym wykonawczym jest faktem niezaprzeczalnym. O szeregu przyczyn stan ten determinujących wypowiadał się w tejże dyskusji adw. Z. Skoczek.